

Despre capitalism si economie de piata, in varianta contemporana

I. Sebastian Buhai¹

17 iunie 2018

Motto: “Cei mai multi oameni incurca aceste doua lucruri: A fi **pro-piata** este a fi in favoarea unei economii de piata competitive in care asiguri oportunitati tuturor, dar nu favorizezi pe nimeni. Pe de alta parte, a fi **pro-afacere** inseamna a favoriza entitati comerciale existente in detrimentul altor constitienti.”²

Luigi Zingales

In “Avutia Natiunilor”, Adam Smith (1776) asternea pentru prima data pe hartie o conjectura aparent paradoxala multora si astazi, care avea sa ajunga — sub forma unor importante calificari privind conditiile *sine qua non* pentru validitatea acesteia — un rezultat central in Stiintele Economice clasice, anume ca performanta eficienta a unei economii de piata nu depinde de etica comportamentului individual³. Astfel, in probabil cel mai cunoscut si citat fragment al capodoperei mentionate, Smith ilustreaza in mod elocvent:

“Nu ne asteptam sa primim bucatele pentru cina prin bunavointa macelarului, a berarului sau a brutarului, ci datorita faptului ca ei isi urmaresc propriile interese. Nu ne adresam umanitatii din ei, ci iubirii lor de sine—si nu le vorbim niciodata despre nevoile noastre, ci despre avantajele lor”⁴.

Cu alte cuvinte, desi in aceeasi carte (fapt mai putin cunoscut publicului larg) Smith se declara totusi in favoarea unui guvern cu rol limitat — garantand proprietatea privata, rezolutia contractelor dintre agenti, precum si unele necesare lucrari / activitati publice — el concluzioneaza ca *pietele pot rezolva de la sine orice alte probleme*, strict prin *consecintele colective ale intereselor individuale*. Metaforic, autorul echivala acest rezultat cu existenta unei, atotputernice, “maini invizibile”, capabila sa organizeze eficient orice economie.

Intr-o scurta si mult-simplificata analiza a semnificatiei acestui rezultat pe intelesul nespecialistilor, comertul — si schimbul liber intre agenti in general — tinde oricand sa avantajeze toate partile implicate. Asadar, activitatile economice *intr-o piata functionand in mod ideal*, nu pot fi decat neutre sau pozitive, etic vorbind, pentru ca nu au cum sa reduca, si ar putea creste, bunastarea participantilor. In acelasi timp, dintr-o perspectiva etica nu ar conta, de exemplu, in ce scop s-ar cumpara produsele mentionate (carnea, berea, painea...) pentru ca actiunea de cumparare este efectiv transmisa prin fortele impersonale ale pietei, materializate prin preturi si cantitati. Pentru asigurarea comportamentului etic ar trebui doar ca agentii sa fie niste membri responsabili ai comunitatii, adica sa nu fure sau sa triseze in alt mod in timpul tranzactiilor.

Problema principala cu conjectura, in forma necalificata, a lui Adam Smith, problema binecunoscuta inca din anii '50 in mediul academic si cel de cercetare economica in general — in urma contributiilor stiintifice

¹ Institutul Suedez pentru Cercetari Sociale (SOFI), Universitatea din Stockholm. Informatii detaliate despre autor, inclusiv adresa pentru corespondenta, se gasesc pe site-ul web personal (in limba engleza): www.sebastianbuhai.com. Pentru o minibiografie a autorului in limba romana, a se consulta: <http://blog.econacademia.net/author/sbuhaiuser/>

² Traducere libera (emfaza adaugata, in **bold**) a citatului original, in engleza, dintr-un interviu recent al economistului Italian afiliat Universitatii din Chicago, Luigi Zingales: “Most people confuse these two things: Being pro-market is being in favor of a competitive market system where you give everybody opportunities, but you don’t favor anybody. On the other hand, being pro-business is actually favoring existing businesses at the expense of other constituencies”.

³ Conjectura “mainii invizibile” a lui Adam Smith a fost analizata in mod formal, incluzand calificari privind conditiile de valabilitate, si deci implicit limitarile sale practice, mult mai tarziu, in anii 1950, de catre Kenneth Arrow, Gerard Debreu si alti economisti celebri; vezi in acest scop lucrarile pioniere privind asa-numitele ‘teoreme fundamentale ale bunastarii sociale’, e.g., Arrow (1951), Debreu (1959), etc., sau cateva lucrari ulterioare, *inter alia* discutand/ criticand si plasand in contextul literaturii de specialitate si rezultatele anterioare, e.g., Greenwald si Stiglitz (1986), Stiglitz (1991), etc.

⁴ In traducerea Monicai Mitarca, din editia in limba romana a “Avutiei Natiunilor” aparuta la editura Publica, in 2011.

demne de Nobel ale lui Ken Arrow, Gerard Debreu si altor economisti de top mondial — este (in)validitatea acesteia in cadrul pietelor realiste⁵. In acest sens, sintagma cruciala din paragraful imediat anterior este “intr-o piata functionand in mod ideal”, ceea ce, din perspectiva pragmatica, s-ar traduce, fara echivoc, prin “intr-o piata bine reglementata”. Versiunea “mainii invizibile” in varianta initiala a lui Smith ignora deci atat *posibile esecuri ale pietelor, distorsionand deciziile agentilor economici*, cum ar fi monopolurile sau externalitatile negative nereglementate (e.g., poluarea industrială), precum si *posibile consecinte ale pietelor nereglementate, constand in inegalitatea de oportunitate, sau inegalitatea (nejustificata) de venit*.

Interpretarea (de multe ori voit) neinformată, necritica, practic “dupa ureche”, a coniecturii lui Adam Smith a condus la utilizarea ei ca justificare pentru implementarea, de-a lungul timpului si in locuri raspandite pe tot globul, a unor politici neoclasice de tip “laissez faire, laissez passer” — sau “capitalism salbatic”, in nomenclatura populara. Nu au intarziat mult sa apara, si sa se rostogoleasca si ele pe mapamond, reactii exagerate de la polul opus, la fel de extreme in materie de politici social-economice implementate (dar probabil mai usor condamnabile astazi, de cea mai mare parte a omenirii) — de exemplu, prin controlul guvernamental total asupra resurselor si planificarea centralizata a activitatii economice, sub regimuri autoritare fie de stanga, fie de dreapta. Dovada incontestabila ca ambele extreme sunt fundamentale, obtinuta suficient de tarziu pentru a fi experimentat efectele tragice pe propria noastra piele, este fragilitatea si nesustenabilitatea acestor moduri de organizare economica in practica. Exemple din oricare perioada a istoriei moderne abunda, insa ma voi limita aici la mentionarea a doua evenimente recente, avand inca reverberatii in prezent: dupa decenii de existenta neintrerupta, *comunismul sovietic*⁶ s-a prabusit efectiv la pamant, fara putinta de resuscitare, intre 1989 si 1991; nu cu mult mai tarziu, intre 2007 si 2009, intreg esafodajul *capitalismului anglo-saxon*⁷, considerat de multi infailibil, a cazut cu mare zgomot, cu guvernele tarilor afectate nevoite sa intervina masiv pentru a-si salva sectoarele financiare de la colaps.

Cu toate acestea, ignorand lectiile istoriei indepartate sau mai recente, dilema actuala a electoratelor, si prin extensie a decidentilor politici in activitate sau in asteptare, pare in multe cazuri sa se manifeste din nou sub forma aceleiasi optiuni binare — naive, si mai ales nocive — intre cele doua extreme de politici economice: *economia de piata cu reglementare epsilon*, respectiv *economia (cvasi-)total centralizata*. Spre ilustrare, in zone din Europa Centrala si de Est (cu Romania prim exemplu la indemana) pare sa subziste si chiar sa domine inca neincrederea generala in, si efectiv teama de, orice interventii statale in economie, inclusiv in cele considerate *sine qua non* in economiile dezvoltate si sustenabile, precum in sectoarele educatiei, sanatatii, sau protectiei mediului; consecinta este ca acestea au ramas grav subfinantate si intr-un stadiu de dezvoltare / functionare mult inferior segmentelor similare din tarile Europei vestice sau nordice⁸. Pe de alta parte, experienta crizei economice mondiale recente a impins in unele cazuri chiar tari

⁵ Vezi nota 3 de mai sus.

⁶ Alte forme de comunism, precum cel inca declarat oficial al Chinei, au cunoscut modificari de o asa natura pe dimensiunea economica, incat greu mai pot fi caracterizate drept “comunism”, chiar “socialism”, in sensurile clasice.

⁷ De mentionat insa aici ca nu este vorba doar de economii organizate majoritar sub forma capitalismului de tip anglo-saxon (deci cele specifice UK, US, CA, AUS, NZ, etc.), in unele cazuri fiind puternic afectate, de exemplu, inclusiv anumite sectoare bancare/ de intermediere financiara ale unor economii din Europa de Nord, economii in genere mai indepartate, ca organizare, de paradigma “laissez-faire”. Aceste sectoare se remarca insa prin printr-o expunere directa la socurile economiilor anglo-saxone, transmise exact prin canalele globale de variate intermediari financiare.

⁸ In acelasi registru al fobiei fata de interventia statului in economie, (cele mai) multe din privatizarile facute dupa 1990 incoace, indiferent de industria in context, au fost facute in graba, fara vreo viziune strategica, fara vreo analiza economica convingatoare, cu pierderi drastice pe termen mediu si lung (culminand in distrugerea / devalizarea companiilor respective, uneori fosti colosi industriali), sugerand interese tinand de acapararea de renta si fara vreun scop productiv. Un excelent material documentar pe aceste teme, intitulat “Economie, caut strategii!”, poate fi urmarit la <https://www.youtube.com/watch?v=BtTpisMR7K4>.

vestice considerate anterior adevărați campioni ai economiei de piață, cu economii până recent relativ puțin constrânse prin orice fel de reglementări, în brațele unui populism/ nationalism economic acerb, fără precedent între țările cu regimuri democratice de lungă durată — vezi în special situația actuală a SUA, în contextul politicilor “economice” promovate actualmente de Președintele Trump și echipa sa de decidenți⁹.

Care ar fi atunci, pe scurt, soluția pentru situația complexă descrisă mai sus, ce ar trebui implementat în materie de politici economice pe viitor? De clarificat întâi ca orice soluție în care un guvern/ o altă autoritate centrală ar interfera într-un mod sau altul, cu activitatea companiilor, sau chiar, la un nivel mai agregat, a industriilor unei economii, cu alte cuvinte ar avea mai mult sau mai puțin de spus în alegerea supraviețuitorilor / performerilor / învingătorilor dintr-o piață, este clar nesustenabilă, utopică chiar¹⁰. Cu alte cuvinte, soluția nu poate consta decât în implementarea unei economii descentralizate, unde agenții economici însuși au întotdeauna ultimul cuvânt asupra interacțiunilor și tranzacțiilor efectuate. Cu socialismul (și forme de organizare similare) mort și îngropat din perspectiva economică, care este deci *forma de capitalism de care avem nevoie* — un capitalism durabil, care să evite erorile și soarta celui recent decedat? Intorcându-ne la aplicarea, și calificarea, coniecturii lui Adam Smith în economia reală, concluzia este că, aparent în mod paradoxal, *regimul capitalist de tip pro-piață*, care ar garanta o economie de piață funcțională și viabilă, este *capitalismul constrâns prin reglementări necesare și suficiente*, menite să:

- *asigure competiția economică*, fără a favoriza în vreun fel sau altul companii/ entități existente pe piață; în acest sens, *adevăratul “capitalism pro-piață” se diferențiază fundamental de “capitalismul pro-afacere”* (sau ‘capitalismul de cumetrie’, cum probabil l-am numi în România), folosind sintagmele introduse și publicizate de Luigi Zingales (2012), care produce și o excelentă analiză, potențial exhaustivă pe tema dată¹¹

- *asigure provizia bunurilor publice*, pentru ca piața să poată funcționa și crea valoare. Acest lucru nu este posibil dacă, de exemplu, nu există o infrastructură de bază, sau nu avem un sistem educațional adecvat, sau nu avem un sistem de sănătate funcțional, toate asigurând egalitatea de oportunitate, s.a.m.d.

Cum spuneam anterior, cele două alineate de mai sus sugerează, aparent paradoxal, că *pentru bună funcționare, durabilitate și sustenabilitate a economiei de piață, avem nevoie de instituții / legi / norme adecvate, exterioare pieței*, și asta mult dincolo de rolul, minimalist, al guvernului în garantarea proprietății private și respectării contractelor între părți discutat deja în Smith (1776). Între altele, *rolul guvernelor și al agențiilor publice în reglementarea piețelor devine esențial*. O analiză recentă și detaliată exact pe tematica rolului și limitelor piețelor și statului în economie este oferită de Paul de Grauwe (2017).

Bibliografie selectivă:

de Grauwe, Paul (2017), “The Limits of the Market. The Pendulum Between Government and Market”, Oxford University Press

Smith, Adam (1776) “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations”, London: W. Strahan

Zingales, Luigi (2012), “A Capitalism for the People. Recapturing the Lost Genius of American Prosperity”, Basic Books

⁹ De complet altă natură legislativă, recentă aprobare prin referendum popular a Brexit-ului în Marea Britanie, poate fi interpretată ca altă încercare implicită de lovitură de grație dată economiei de piață, însă pe fondul unei campanii masive de dezinformare privind costurile efective ale unei eventuale secesiuni din Uniunea Europeană.

¹⁰ Concluzia aceasta este aceeași, iar relevanța ei infinit mai puternică, chiar și în contextul (deloc trivial) în care stim din multiple studii economice recente că există mari beneficii ale aglomerațiilor / “hub”-urilor industriale, indiferent despre care industrie / grup de industrii vorbim; ideea aici este că dacă un decident ar alocă resurse pentru o industrie/ hub industrial oarecare din cauza externalităților pozitive întrevăzute, aceste resurse ar fi, prin definiție, pierderea altor industrii, cu potențiale costuri la nivel agregat, decidentul neavând niciodată informații superioare - sau putere superioară de prognoza a condițiilor economice viitoare - agenților economici însuși. Deci capitalismul bazat pe promovarea unor politici industriale centralizate are limite evidente, fiind clar nesustenabil pe termen mediu și lung.

¹¹ Vezi și motto-ul acestui eseu, care foarte concis descrie ceea ce s-ar putea intitula ‘capitalism, mic manual de utilizare’.